

ROBERT MUSIL

OMUL
FĂRĂ
ÎNSUȘIRI

Traducere din germană de
MIRCEA IVĂNESCU

Revizuire, tabel cronologic și îngrijire de ediție de
MONICA-MARIA ALDEA

HUMANITAS
fiction

Cuprins

<i>Tabel cronologic</i>	5
-----------------------------------	---

CARTEA ÎNTÂI

Prima parte

Un fel de introducere

1. Din care, în mod remarcabil, nu decurge nimic	13
2. Casa și locuința omului fără însușiri.	15
3. Chiar și un om fără însușiri are un tată cu însușiri	17
4. Dacă există un simț al realității trebuie să existe și un simț al posibilității	19
5. Ulrich	22
6. Leona sau o schimbare de perspectivă	25
7. Într-un moment de slăbiciune, Ulrich se alege cu o nouă iubită	28
8. Kakania.	34
9. Prima din cele trei încercări de a deveni un om important.	38
10. A doua încercare. Prolegomene la morala unui om fără însușiri	39
11. Cea mai importantă încercare	41
12. Doamna a cărei iubire Ulrich o câștigase după o conversație despre sport și mistică.	44
13. Un cal de curse genial aprofundează conștiința faptului de a fi un om fără însușiri	46
14. Prietenie din adolescență	50
15. Bulversare spirituală.	56
16. O tainică afecțiune a timpului	58
17. Efectul pe care-l are un om fără însușiri asupra unui om cu însușiri	62
18. Moosbrugger	69
19. O dojană epistolară și prilejul de a dobândi însușiri. Concurența celor două jubilee de încoronare	78

Partea a doua
Se întâmplă cam același lucru

20. Contactul cu realitatea. În ciuda lipsei de însușiri, Ulrich se comportă impetuos și temperamental	83
21. Adevărata inventare a Acțiunii Paralele de către contele Leinsdorf	87
22. Acțiunea Paralelă, sub înfățișarea unei doamne influente, de un inefabil farmec spiritual, așteaptă, gata să-l devoreze pe Ulrich . .	91
23. Prima implicare a unui om important.	95
24. Proprietate și educație; prietenia Diotimei cu contele Leinsdorf și misiunea de a-i face pe oaspeții celebri să ajungă în acord cu propriul lor suflet	98
25. Suferințele unui suflet căsătorit	102
26. Uniunea dintre suflet și rentabilitate. Omul apt să o realizeze vrea să guste din farmecul baroc al vechii culturi austriece. Astfel se conturează o idee pentru Acțiunea Paralelă	106
27. Natura și substanța unei mari idei	109
28. Un capitol care poate fi omis de oricine nu este din cale-afară de pătruns de importanța gândirii ca preocupare	110
29. Explicația și întreruperile unei stări normale de conștiință	113
30. Ulrich aude glasuri	116
31. De partea cui te situezi?	117
32. Povestea uitată, dar extrem de relevantă, despre soția unui maior.	119
33. Ruptura de Bonadea	125
34. O rază fierbinte și zidurile care s-au răcit	126
35. Directorul Leo Fischel și principiul cauzei insuficiente.	131
36. Grație principiului sus-menționat, Acțiunea Paralelă se concretizează înainte de a se ști ce reprezintă ea	133
37. Inventând „Anul Austriei“, un publicist îi creează neplăceri contelui Leinsdorf. Alteța Sa lansează un apel presant la prezența lui Ulrich	136
38. Clarisse și demonii ei.	140
39. Un om fără însușiri e alcătuit din însușiri fără om	145
40. Un om cu toate însușirile, doar că acestea îi sunt indiferente. Un principe al spiritului este arestat și Acțiunea Paralelă își află secretarul onorific	148
41. Rachel și Diotima	159
42. Marea întrunire.	163
43. Prima întâlnire a lui Ulrich cu marele om. În istoria lumii nu se întâmplă nimic irațional, însă Diotima susține că adevărata Austrie ar fi lumea întregă.	170
44. Continuarea și încheierea marii întruniri. Ulrich o simpatizează pe Rachel. Rachel pe Soliman. Acțiunea Paralelă se bucură de o organizare solidă . .	174
45. Întâlnirea tăcută a două piscuri de munte	179

46. Idealurile și morala sunt cele mai bune mijloace de a umple golul acela mare care se numește suflet	182
47. Ceea ce reprezintă toți ceilalți luați în parte este întruchipat de Arnheim într-o singură persoană.	184
48. Cele trei cauze ale celebrității lui Arnheim și taina întregului.	186
49. Primele contradicții între vechea și noua diplomatie	190
50. Cum evoluează lucrurile. Șeful de departament Tuzzi se hotărăște să se edifice în privința lui Arnheim	195
51. Familia Fischel.	198
52. Șeful de departament Tuzzi constată existența unei lacune în funcționarea departamentului său	204
53. Moosbrugger este transportat într-o altă închisoare	207
54. În conversația cu Walter și Clarisse, Ulrich se arată a fi un reacționar.	209
55. Soliman și Arnheim	215
56. Activitate intensă în comitetele Acțiunii Paralele. Clarisse îi scrie Alteței Sale și îi propune un An Nietzsche.	219
57. Marea însuflețire. Diotima are niște experiențe stranie cu privire la natura marilor idei	222
58. Acțiunea Paralelă trezește îndoiele. În istoria omenirii nu există însă restaurare voluntară	227
59. Moosbrugger meditează.	230
60. Excurs în domeniul logicii și moralei.	237
61. Idealul celor trei tratate sau utopia vieții precise.	239
62. Lumea, dar îndeosebi Ulrich, își aduce omagiul ideii utopice a eseismului.	243
63. Bonadea are o viziune	252
64. Generalul Stumm von Bordwehr îi face o vizită Diotimei	261
65. Din conversațiile dintre Arnheim și Diotima.	262
66. Ceva nu e în bună regulă între Ulrich și Arnheim	265
67. Diotima și Ulrich	269
68. O digresiune: trebuie oare ca oamenii să fie în armonie cu trupurile lor?	276
69. Diotima și Ulrich. Continuare	279
70. Clarisse îl vizitează pe Ulrich pentru a-i spune o poveste	283
71. Comitetul pentru întocmirea unei rezoluții generale cu privire la Jubileul de 70 de ani de domnie a Maiestății Sale își începe lucrările	288
72. Știința surâde în barbă, sau Prima întâlnire stăruitoare cu Răul	293
73. Gerda, fiica lui Leo Fischel	299
74. Secolul al IV-lea î. Cr. comparativ cu anul 1797. Ulrich primește o nouă scrisoare de la tatăl său	307
75. Generalul Stumm von Bordwehr consideră vizitele la Diotima drept latura plăcută a îndatoririlor sale profesionale.	311
76. Conte Leinsdorf se arată rezervat.	313
77. Arnheim ca prieten al ziariștilor.	316
78. Metamorfozele Diotimei	319
79. Soliman îndrăgostit	326

80. Îl cunoaștem mai îndeaproape pe generalul Stumm, care își face apariția pe neașteptate la o ședință de consiliu	330
81. Contele Leinsdorf își exprimă părerile cu privire la politica pragmatică. Ulrich fondează câteva asociații.	336
82. Clarisse sugerează instaurarea unui An Ulrich	341
83. Se întâmplă cam același lucru,sau: De ce nu se poate inventa istoria?.	347
84. Se afirmă că până și viața obișnuită este de natură utopică	352
85. Eforturile generalului Stumm de a face ordine în lumea intelectuală a civililor	359
86. Magnatul și fuziunea dintre suflet și afaceri. Toate drumurile cătore mînte pornesc din suflet, dar nici unul nu duce îndărăt	370
87. Moosbrugger dansează.	383
88. Asocierea cu cauzele grandioase	387
89. Trebuie să mergi în pas cu timpul	389
90. Detronarea ideocrației	395
91. Speculații <i>à la baisse</i> și <i>à la hausse</i> la bursa spiritului	398
92. Câteva dintre normele de viață ale oamenilor aveauți	407
93. E greu să faci față minții civililor, fie și pe calea culturii fizice.	409
94. Noaptea Diotimei.	411
95. Însemnatul om de litere, vedere din spate	416
96. Însemnatul om de litere, vedere frontală	420
97. Puterile și misiunile tainice ale Clarissei	422
98. Despre un stat care s-a destrămat din cauza unei erori în exprimare.	431
99. Despre emisfera înțelepciunii și despre rodnicia ei contrapondere; despre asemănarea dintre două epoci, despre adorabila mătușă Jane și despre scandalul vremurilor noi.	439
100. Generalul Stumm invadează Biblioteca de Stat și se edifică cu privire la bibliotecari, asistenții de bibliotecari și ordinea intelectuală	445
101. Riposte între rude	450
102. Lupte și iubire în familia Fischel	462
103. Ispita	471
104. Rachel și Soliman dezgropă securea războiului	480
105. Îndrăgostiții plutind în sublim nu au motiv să rădă	485
106. Omul modern crede el oare în Dumnezeu, sau în conducătorul concernului mondial? Indecizia lui Arnheim	490
107. Contele Leinsdorf repurtează un succes politic neașteptat	496
108. Naționalitățile nemântuite și gândurile generalului Stumm cu privire la conceptul de mântuire	502
109. Bonadea, Kakania; sisteme ale fericirii și ale echilibrului	507
110. Disoluția și prezervarea lui Moosbrugger	514
111. Pentru juriști nu există oameni pe jumătate nebuni	519
112. Arnheim își trece tatăl, Samuel, în rândul zeilor și ia hotărârea de a-l câștiga de partea sa pe Ulrich. Soliman ar vrea să afle mai multe despre regescul său tată	523

113. Ulrich face conversație cu Hans Sepp și Gerda în limbajul situat la limita dintre subrațional și suprrațional	534
114. Relațiile devin critice. Arnheim dă dovadă de complezență față de generalul Stumm. Diotima face pregătiri să purceadă spre transcendental. Ulrich se lasă pradă fanteziilor despre posibilitatea de a trăi așa cum citești	548
115. Sfârscul sânelui tău este ca o petală de mac	561
116. Cei doi arbori al vieții și solicitarea de instituire a unui secretariat pentru precizie și spirit	567
117. O zi sumbră pentru Rachel	585
118. Atunci, omoară-!.	589
119. Speculații la bursă și seducție	601
120. Acțiunea Paralelă stârnește agitație	609
121. Explicația	618
122. Drumul spre casă	631
123. Punctul de cotitură	638

CARTEA A DOUA

Partea a treia

În Împărăția Milenară

1. Sora uitată	653
2. Confidențe	658
3. Dimineața într-o casă îndoliată	668
4. Vechiul camarad	676
5. Cei doi săvârșesc un lucru nelegiuit	682
6. Bătrânul domn ajunge în cele din urmă la locul odihnei veșnice	689
7. Sosește o scrisoare a Clarisei	692
8. Familie în doi	696
9. Agathe, când nu poate sta de vorbă cu Ulrich	705
10. Continuarea excursiei la Fortificația suedeză. Moralitatea pasului următor	712
11. Conversații pe teme de sacralitate. Începutul	724
12. Conversații pe teme de sacralitate. Suită cu variațiuni	731
13. Ulrich se întoarce și este pus în temă de general cu privire la evenimentele petrecute în absența sa	749
14. Ultimele evoluții în privința lui Walter și Clarisse. Un exhibiționist și spectatorii săi	756
15. Testamentul	769
16. Reîntâlnirea cu soțul diplomat al Diotimei	778
17. Diotima și-a schimbat lecturile	786
18. Greutățile pe care le întâmpină un moralist în redactarea unei scrisori	797
19. Cu toții la Moosbrugger	803
20. Conte Leinsdorf se arată deznădăjduit în ce privește proprietatea și educația	814

21. Aruncă pe foc tot ce ai, mai puțin încălțările	826
22. De la critica lui Koniatowski pe marginea teoremei lui Danielli la păcatul originar. De la păcatul originar la enigma emoțiilor surorii	837
23. Bonadea sau recăderea	851
24. Agathe sosește cu adevărat	863
25. Gemenii siamezi	870
26. Primăvara în grădina de legume.	879
27. Generalul Stumm o descoperă de îndată pe Agathe în folosul vieții de societate.	899
28. Prea multă bună dispoziție.	904
29. Profesorul Hagauer ia pana de scris	914
30. Ulrich și Agathe caută retroactiv un temei	921
31. Agathe ar vrea să se sinucidă și face cunoștință cu un domn.	929
32. În acest răstimp, generalul îi conduce pe Ulrich și Clarisse la casa de nebuni	940
33. Nebunii o salută pe Clarisse.	942
34. Un mare eveniment este pe punctul de a se petrece. Contele Leinsdorf și râul Inn	960
35. Un mare eveniment este pe punctul de a se petrece. Consilierul ministerial Meseritscher	962
36. Un mare eveniment este pe punctul de a se petrece. Unde întâlnim niște cunoștințe mai vechi.	968
37. O comparație	980
38. Un mare eveniment este pe punctul de a se petrece. Însă nimeni nu îl remarcă.	987
<i>Nota traducătorului</i>	1007

CARTEA ÎNTÂI

PRIMA PARTE
Un fel de introducere

*Din care, în mod remarcabil,
nu decurge nimic*

Deasupra Atlanticului se formase o depresiune barometrică; evolua spre răsărit către o arie de presiune ridicată deasupra Rusiei și nu vădea încă tendința de a o ocoli prin nord. Izotermele și izoterele corespundeau situației. Temperatura aerului se menținea într-un raport reglementar față de mediile anuale și de temperatura lunii celei mai reci, a celei mai calde precum și față de variațiile lunare aperiodice. Răsăritul și apusul soarelui, ale lunii, fazele lunii, ale lui Venus și ale inelului lui Saturn și multe alte fenomene importante erau în concordanță cu prevederile anuale astronomice. Vaporozitatea aerului atinsese un punct maxim, iar umiditatea era scăzută. Cu o expresie care descrie cât se poate de bine starea reală, chiar dacă sună cam demodat, era o zi frumoasă de august a anului 1913.

Din străzile înguste, care păreau adânci, automobilele țâșneau spre nezezimile mai luminoase ale piețelor. Petele de întunecime pe care le alcătuiau pietonii se contopeau în fluxuri noroase. Acolo unde mașinile străbăteau benzile mai intense de viteză în graba lor inegală, ele se îndeseau, pentru ca apoi să se succedă rapid și după câteva izbucniri mai vii să-și reia pulsul regulat dinainte. Sute de sunete se împleteau într-un singur zgomot tors, din care se ridicau vârfuri izolate, alunecând pe fațetele colțuroase ale sunetelor, apoi se contopeau iarăși într-un zumzet din care se mai spârgeau câteva stridențe mai clare, risipindu-se. Din aceste zgomote tipice, greu de descris în particularitățile lor, cineva care s-ar fi înapoiat aici după o absență de ani de zile ar fi putut recunoaște cu ochii închiși că se afla în capitala monarhiei, rezidența imperială Viena. Orașele pot fi recunoscute după ritmul lor, ca oamenii. Deschizând ochii, respectivul ar fi recunoscut aceleași indicii după felul în care mișcarea străbătea străzile, cu mult mai ușor decât ar fi putut desprinde vreun detaliu caracteristic. Nu ar fi avut nici o importanță nici dacă și-ar fi imaginat aceste lucruri pur și simplu. Excesiva însemnătate acordată întrebării unde anume ne aflăm provine din timpurile nomade, în care oamenii erau obligați să rețină care erau pământurile de pe urma cărora s-ar fi putut hrăni. Ar fi interesant de știut de ce, când e vorba de un nas roșu, ne mulțumim să

constatăm la modul general că e roșu, fără să ne întrebăm ce anume nuanță de roșu are, chiar dacă aceasta s-ar putea exprima cu precizie în micromilimetri în termenii lungimilor de undă; în vreme ce, în cazul mult mai complicat care ar fi determinarea orașului în care ne aflăm, vrem întotdeauna să știm cu exactitate desăvârșită care anume este acest oraș. Preocuparea aceasta ne distrage atenția de la lucruri mai importante.

Astfel încât nu trebuie acordată o importanță deosebită numelui orașului. Ca toate orașele mari, el consta din neregularități, schimbări, strecurări, pierderi de ritm, ciocniri de lucruri și împrejurări, cu puncte de tăcere între ele, din străzi pavate și nepavate, dintr-o mare pulsație ritmică și din veșnica discordie și dislocare a oricăror ritmuri opute, și semăna în totul cu un fluid clocotitor, aflat într-un recipient alcătuit din materialul durabil al caselor, legilor, ordonanțelor și tradițiilor istorice. Cele două persoane, care înaintau pe o stradă largă și animată, nu aveau firește această impresie. Ele aparțineau în mod evident unei pătri sociale privilegiate, puteau fi considerate distinse în ceea ce privește îmbrăcămintea, prestața și felul în care se întrețineau, își purtau inițialele brodate semnificativ pe lenjeria de corp și, de asemenea – adică nu afișându-se în exterior, ci, cum s-ar spune, pe lenjeria fină a conștiinței lor –, știau foarte bine cine anume erau și că se găseau la locul potrivit într-o capitală imperială. Să presupunem că s-ar fi numit Arnheim și Ermelinda Tuzzi, însă această presupunere nu corespunde adevărului, căci doamna Tuzzi se găsea în august în compania soțului ei la Bad Aussee, iar dr. Arnheim era încă la Constantinopol, astfel că ne aflăm în fața întrebării cine anume erau aceste ființe. Oamenii care participă cu însuflețire la cele ce se petrec în jurul lor sunt adeseori confrunțați cu asemenea enigme pe stradă. Ele se rezolvă însă în chip remarcabil prin faptul că sunt date uitării, dacă în decursul următorilor cincizeci de pași nu ne amintim unde anume i-am mai văzut pe cei doi. Cele două persoane în discuție se opriseră acum deodată din mers, căci remarcaseră în fața lor o aglomerare de oameni. Cu doar o clipă înainte se produsese ceva ieșit din comun, o neregularitate, o abatere de la mersul normal al lucrurilor; ceva se rotise locului, alunecase într-o parte, era vorba de un camion greoi care frânase brusc, așa cum se vădea, oprit cu o roată eșuată pe marginea trotuarului. Ca albinele la gura stupului, oamenii se strânseseră într-o clipă într-o mică înghesuială care lăsa liber la mijloc un spațiu. Coborând din camion, șoferul se oprise acum în picioare, cenușiu la față ca hârtia de împachetat, și explica schițând gesturi violente cum se petrecuse accidentul. Privirile celor adunați se îndreptau spre el și coborau apoi cu precauție spre adâncul spațiului înconjurat de mulțime, acolo unde era întins un bărbat, lungit ca și cum ar fi murit, tras la marginea trotuarului. Fusese accidentat din propria sa neglijență, așa cum se admitea de comun acord. Oa-

menii îngenuncheau pe rând alături de el, încercând să-i facă ceva: îi descheiau haina, apoi i-o încheiau iar, încercau să-l ridice sau, dimpotrivă, să-l întindă la loc; la drept vorbind nimeni nu voia altceva decât să umple timpul până la sosirea echipei de salvare care să acorde un ajutor competent și autorizat.

Doamna și însoțitorul ei se apropiaseră și îl examinaseră pe cel întins peste capetele și spinările aplecate ale celorlalți. Apoi se retrăseseră și ezitaseră o clipă. Doamna avea o senzație neplăcută de gol în stomac, pe care o considera în mod îndreptățit ca fiind compasiune; era un simțământ indecis, paralizant. După o scurtă tăcere, domnul îi spuse:

— Camioanele grele, care circulă pe aici, au o distanță prea mare de frânare.

Doamna respiră ușurată la auzul acestei remarci și îi mulțumi interlocutorului ei cu o privire plină de atenție. Fără îndoială, auzise deja această expresie, însă nu știa ce anume era o distanță de frânare și nici nu voia să știe; îi ajungea că astfel accidentul acesta oribil putea fi integrat într-o anumită ordine și devenea o problemă tehnică, pe ea nemaiprivind-o în continuare direct. Se auzea acum și sirena unei ambulanțe, iar viteza cu care aceasta sosi îi copleși pe toți cei de față de satisfacție. Admirabile sunt aceste instituții sociale. Accidentatul fu ridicat pe o targă și împins în mașină. Niște oameni într-un fel de uniformă se agitau în jurul lui, iar interiorul vehiculului, zărit o clipă, arăta la fel de curat și ordonat ca o sală de spital. Se putea pleca de la locul accidentului cu impresia îndreptățită că se petrecuse un eveniment într-un cadru legal și reglementar.

— După statisticile americane, remarcă domnul, anual sunt omorâte în accidente de mașină 190.000 de persoane, iar 450.000 sunt rănite.

— Crezi că e mort? îl întrebă însoțitoarea lui și avea încă senzația nejustificată de a fi trăit ceva excepțional.

— Sper că trăiește, răspuse domnul. Când l-au urcat în ambulanță părea că trăiește.

2

Casa și locuința omului fără însușiri

Strada unde se petrecuse acest accident neînsemnat era unul din acele cursuri lungi și întortocheate de trafic, care pornesc radial din centrul orașului, străbat cartierele înconjurătoare și ajung la periferie. Dacă perechea elegantă ar mai fi mers o vreme de-a lungul străzii, ar fi întâlnit fără îndoială ceva plăcut vederii. Era o grădină păstrată în parte din secolul al XVIII-lea sau poate chiar al XVII-lea, iar atunci când treceai prin fața grilajului de fier forjat zăreai printre copaci, pe o pajiște tunsă îngrijit, ceva în genul unui

castel de mici dimensiuni, un pavilion de vânătoare sau un cuib de îndrăgostiți din vremurile trecute. Mai exact spus, structurile sale originale datau din secolul al XVII-lea, parcul și nivelul superior păreau din secolul al XVIII-lea, fațada fusese renovată în secolul al XIX-lea, fiind cu acest prilej oarecum urâtită, și totul avea deci un caracter într-o câtva ciudat, ca al unei fotografii suprapuse; dar înfățișarea era totuși de natură să te determine să te oprești și să spui invariabil: „Ia te uită!“ Când la această construcție albă, grațioasă, frumoasă se deschidea o fereastră, se întrezărea calmul distins al unei locuințe de erudit, cu pereții acoperiți de cărți.

Locuința, respectiv casa, îi aparțineau omului fără însușiri.

El stătea în picioare la una din ferestre, privea prin filtrul delicat de verde al grădinii spre strada cafenie și număra cu ceasul în mână de zece minute încoace automobilele, trăsurile, tramvaiele și chipurile indistincte, așa cum păreau de departe, ale pietonilor care i se întipăreau pe retină cu graba lor învălmășită; calcula viteza, unghiurile, forțele dinamice ale maselor în mișcare, care atrăgeau după sine cu iuțeala fulgerului privirea, o captau, o eliberau, forțându-i, pentru un interval de timp infinitesimal, atenția, pentru a-i rezista, pentru a i se smulge, pentru ca apoi să țâșnească iarăși aruncându-se după următoarea formă în mișcare; pe scurt, după ce calculase o vreme în minte, își puse la loc ceasul în buzunar și constată surâzând că își irosise vremea cu un nonsens. Dacă ar fi fost comensurabile salturile de atenție, încordările mușchilor oculari, mișcările pendulare ale psihicului și toate eforturile pe care trebuie să le depună un om pentru a se menține vertical în traficul unei străzi – gândi el și încercă în joacă să calculeze imposibilul –, ar fi fost de presupus că s-ar fi obținut o mărime în comparație cu care forța de care are nevoie Atlas pentru a susține lumea ar fi neînsemnată și ne-am putea deci imagina ce enormă cantitate de energie pune în mișcare în zilele noastre un om care nu face absolut nimic.

Căci omul fără însușiri era în momentul de față un asemenea om.

Iar omul care întreprinde ceva?

— Se pot trage două concluzii de aici, își spuse el.

Efortul muscular al unui cetățean care-și vede pașnic de drum în cursul unei zile este considerabil mai mare decât cel al unui atlet care ridică o dată pe zi o greutate enormă; acest fapt a fost stabilit din punct de vedere fiziologic, astfel că fără îndoială micile străduințe ale vieții cotidiene aduc pe lume în însumarea lor socială calculată mult mai multă energie decât faptele eroice; până și o realizare eroică apare de-a dreptul neînsemnată, ca un grăunte de nisip care ar fi așezat într-o imensitate iluzorie pe un munte. Gândul acesta îi plăcu.

Dar trebuie să se mai adauge și că îi plăcea nu pentru că l-ar fi atras o viață de respectabilitate burgheză; dimpotrivă, îl amuza să-și creeze dificultăți

în calea propriilor înclinații, care odinioară fuseseră altele. Poate că tocmai omul obișnuit, burghezul de rând, este cel care are o intuiție premonitoare a începutului unui nou, uriaș eroism colectiv, asemănător celui al furnicarului? Îl putem numi un eroism raționalizat și îl putem găsi admirabil. Cine ar mai fi în stare să elucideze dilema în acest moment? Asemenea întrebări fără răspuns, dar de cea mai mare importanță, existau pe atunci cu sutele. Pluteau în aer, își ardeau pământul sub picioare. Timpurile evoluau. Oamenii care au trăit acele vremuri nu vor să creadă, dar încă de pe atunci timpul se mișca la fel de repede ca o cămilă de cavalerie; nu numai în zilele noastre lucrurile se prezintă astfel. Doar că pe atunci nu se știa încotro evolua astfel timpul. Nici nu se putea distinge ce era jos și ce era sus, ce anume înregistra un progres și ce anume un recul. „Orice ai vrea să faci“ – își spuse omul fără însușiri ridicând din umeri – „în vălmășagul acesta de forțe, nimic nu are nici cea mai mică importanță“. Se întoarse de la fereastră, asemenea unui om care a învățat să renunțe, aproape ca un bolnav care evită orice contact mai apropiat, și când, străbătând camera alăturată, trecu pe lângă o minge de box atârnată acolo, îi dădu o lovitură mai grăbită și mai puternică decât în mod obișnuit în clipele de capitulare sau de slăbiciune.

3

Chiar și un om fără însușiri are un tată cu însușiri

Când omul fără însușiri se întorsese din străinătate cu puțină vreme în urmă, își închiriasse acest mic castel doar dintr-un capriciu și pentru că detesta apartamentele de tip obișnuit. Odinioară pavilionul acesta fusese o reședință de vară în afara zidurilor orașului, dar își pierduse rostul când marele oraș se extinsese cuprinzându-l, și în cele din urmă nu mai reprezenta decât o proprietate neglijată, nelocuită, așteptând urcarea prețurilor terenului. Chiria era corespunzător mică, dar costase neașteptat de mult restul, adică lucrările de renovare și de aducere la nivelul standardelor moderne; fusese o aventură care în cele din urmă îl silise să se îndrepte pentru ajutor spre tatăl său, ceea ce nu-i era deloc plăcut, căci el ținea la propria sa independență. Avea treizeci și doi de ani, iar tatăl său șazeci și nouă.

Bătrânul domn fusese de-a dreptul stupefiat. Și nu din cauza faptului că fusese astfel abordat, deși și din cauza aceasta, căci detesta imprudențele; nici din cauza contribuției la care se angajase, căci în esență aprecia faptul că fiul său dădea semne că voia o viață personală și un rost propriu. Însă preluarea unei clădiri care nu putea fi denumită altfel decât ca fiind un castel,

fie și la modul diminutiv, se constituise ca o ofensă și îl impresionase neplăcut, ca o pretenție de rău augur.

El însuși își începuse cariera ca preceptor în casele înaltei aristocrații; continuă astfel ca student și, mai târziu, ca tânăr jurist asistent, și la urma urmei fără să fi cunoscut nevoia, căci tatăl său fusese un om înstărit. – Când mai târziu devenise lector, iar apoi profesor universitar, simțise beneficiile unei asemenea poziții, căci cultivarea atentă a acestor relații contribuise la faptul că ajunsese treptat consultantul legal al aproape întregii lumi vechi nobiliare din patria sa, deși acum nici nu mai avea nevoie de o asemenea ocupație suplimentară. De fapt, mult după ce averea pe care o dobândise astfel ajunsese să poată suporta comparația cu zestrea oferită de o familie de industriași renani, pe care o adusese prin căsătorie mama fiului său, moartă de timpuriu, relațiile respective formate în tinerețe și confirmate la maturitate nu se perimaseră. Deși savantul acesta care-și câștigase onoruri se retrăsese din practica judiciară propriu-zisă și mai exercita doar ocazional activitatea de expert bine plătit, toate evenimentele care se petreceau în cercurile foștilor săi clienți erau trecute cu grijă în registre speciale, consemnând cu mare exactitate trecerea de la părinți la fii și nepoți, și nu avea loc nici o decorare, nici o căsătorie, nici o zi de naștere sau onomastică fără ca el să expedieze o scrisoare în care destinatarul să fie felicitat cu un amestec delicat de venerație și evocare a unor amintiri comune. La fel de punctual parveneau de fiecare dată răspunsuri în care i se mulțumea scumpului prieten și prețuitului erudit. Astfel că fiul său cunoscuse încă din tinerețe acest talent aristocratic care evalua aproape inconștient, dar știind să măsoare cu precizie, condescendența în relații, adăugând întocmai afabilitatea cerută de împrejurări, și fusese dintotdeauna iritat de servilismul pe care-l putea manifesta un membru al aristocrației intelectuale în fața proprietarilor de cai, pământuri și tradiții. Dar nu calculul îl făcea pe tatăl său să fie insensibil față de asemenea posturi inferioare; cu totul instinctiv el realizase în felul acesta o mare carieră, ajunsese nu numai profesor, membru al unor academii și al multor comitete științifice și oficiale, ci și cavaler, comandor și chiar deținător al Marii Cruci a unor ordine înalte, iar Maiestatea Sa împăratul îl promovase în cele din urmă membru al nobilimii ereditare și, ca urmare, îl numise membru al Camerei Superioare. Acolo, deținătorul acestor distincții se alăturase aripii burgheze liberale, care se afla uneori în opoziție cu marea nobilime, dar în mod semnificativ nici unul din protectorii săi aristocrați nu-i lua această atitudine în nume de rău și nici nu-și exprima surpriza în acest sens; el nu fusese privit niciodată altfel decât ca o personificare a burgheziei în ascensiune. Bătrânul domn lua parte cu zel la lucrările specializate ale corpului legiuitor și, când vreun vot controversat îl vădea ca susținător al burgheziei, cealaltă parte nu-i purta nici un resentiment, ci percepea mai

degrabă faptele ca și cum nici nu i s-ar fi cerut să se pronunțe. În politică el nu făcea altceva decât îi fusese dintotdeauna predestinat, anume să îmbine cunoștințele sale superioare și uneori moderat progresiste cu demonstrarea devotamentului său personal; promovase astfel, după cum susținea fiul său, fără a se fi schimbat în mod esențial, de la rangul de educator în casele superioare la cel de educator al Camerei Superioare.

Când aflase despre cumpărarea castelului, interpretează faptele ca pe o ofensă adusă unor limite care nu erau legal definite, dar care tocmai din acea cauză se dovedeau cu atât mai necesar de respectat cu meticulozitate, și îi adresase fiului său reproșuri mai amare decât numeroasele reproșuri în decursul vremii, oarecum ca o profeție a faptului că fiul său se înscriesese pe o cale care avea să sfârșească prost. Era un afront adus crezului său fundamental de viață. Cum e cazul cu mulți oameni care au dobândit o stare de distincție, acest simțământ nu pornea cătuși de puțin din egoism, ci dintr-o dragoste profundă pentru ceea ce se poate numi utilul general și suprapersonal, cu alte cuvinte dintr-o venerație sinceră pentru ceea ce promovează propriile interese, nu întru servirea scopurilor, ci de dragul armoniei și, odată cu ea, din temeieri mai generale. Atribuia acestui fapt o mare importanță; un câine de rasă își caută locul sub masa de banchet, netulburat de loviturile de picior pe care le-ar putea primi, nu dintr-un servilism de câine, ci din afecțiune și fidelitate; de fapt, oamenii care calculează la rece înregistrează în viață doar pe jumătate din succesele pe care le obțin spiritele alcătuite dintr-un aliaj potrivit, care sunt în stare să cultive sentimente cu adevărat profunde față de oamenii și împrejurările pentru ei avantajoase.

4

Dacă există un simț al realității trebuie să existe și un simț al posibilității

Dacă vrei să treci cu succes prin niște uși deschise, trebuie să ții seama de faptul că ușile au un cadru solid; acest principiu conform căruia bătrânul profesor trăise totdeauna nu reprezintă altceva decât o cerință a simțului realității. Dacă există însă un simț al realității, și nimeni nu va pune la îndoială că acesta își are rațiunea sa de a fi, atunci trebuie să existe și acel ceva care să poată fi numit simț al posibilității.

Cine posedă un asemenea simț nu spune, de exemplu: aici s-a întâmplat, se va întâmpla, trebuie să se întâmple cutare și cutare lucru; ci devine ingenios: aici s-ar putea, ar trebui sau ar fi cu putință să se întâmple ceva; iar când i se explică faptul că ceva este așa cum este, el gândește: de fapt s-ar putea să fie și altfel. Astfel că simțul posibilității poate fi definit drept acea capacitate de a

concepe faptul că totul poate să fie și de a considera ceea ce există ca nefiind cu nimic mai important decât ceea ce nu există. Consecințele unei asemenea dispoziții creatoare pot fi remarcabile; în mod regretabil, nu arareori ele fac să pară fals ceea ce oamenii admiră, iar ceea ce este tabu să fie socotit admisibil, sau și una, și alta deopotrivă indiferente. Asemenea oameni ai tuturor posibilităților trăiesc, cum se spune, prinși într-o întretesere fină, o țesătură alcătuită din negură, închipuiri, visare și subjonctive; copiii care manifestă asemenea înclinații sunt cu severitate dezvățați să le dea curs și, în fața lor, oamenii de acest fel sunt numiți vizionari, visători, nereușiți, oameni care le știu pe toate și cusurgii.

Când cineva vrea să-i laude pe asemenea exaltați îi numește idealști, dar e limpede că un asemenea calificativ nu se referă decât la varietatea lor mai ștearsă, la cei care nu pot cuprinde realitatea sau care o evită, simțindu-se vulnerabili, adică la cei pentru care lipsa simțului realității reprezintă într-adevăr o deficiență. Posibilul cuprinde însă nu numai visurile unor persoane cu mare sensibilitate nervoasă, ci și intențiile încă netrezite la viață ale lui Dumnezeu. O experiență posibilă sau un adevăr posibil nu sunt identice cu o experiență reală și un adevăr real minus valoarea de a fi reale, ci au, cel puțin așa cum le văd adepții lor, ceva cu totul divin în ele, un foc, un zbor, o voință constructivă și un utopism conștient care nu se dă în lături în fața realității, ci îi face față ca unei misiuni sau unei descoperiri. În cele din urmă, pământul nu este chiar atât de bătrân și nici nu s-a aflat vreodată în situații cu adevărat binecuvântate. Dacă vrem să distingem fără un efort deosebit oamenii cu simțul realității de cei cu simțul posibilității, nu avem nevoie decât să ne gândim la o anumită sumă de bani. Tot ceea ce, de exemplu, o mie de mărci cuprind în sine ca posibilități este neîndoielnic, fie că noi posedăm sau nu această sumă; faptul că Domnul Eu sau Domnul Tu posedă suma respectivă îi adaugă la fel de puțin pe cât le-ar adăuga unui trandafir sau unei femei. Însă oamenii cu simțul realității spun că un neghiob bagă această sumă la ciorap, iar un altul, destoinic, întreprinde ceva cu banii respectivi; nu se poate nega faptul că până și frumusețea unei femei sporește sau se diminuează prin aportul celui căruia îi este dedicată. Realitatea este cea care trezește posibilitățile la viață, și nimic n-ar fi mai greșit decât să negăm această stare de fapt. Cu toate acestea, în suma lor totală sau în medie rămân totdeauna aceleași posibilități care se repetă până vine un om pentru care un lucru real nu înseamnă mai mult decât un lucru imaginar. De abia acesta conferă noilor posibilități sensul și semnificația lor și le trezește la viață.

Un asemenea om nu reprezintă însă câtuși de puțin un factor lipsit de orice ambiguitate. Întrucât ideile lui, în măsura în care nu sunt simple fan-

tasmagorii ale ceasurilor de trândăvie, nu sunt altceva decât niște realități încă nenăscute, firește că și el posedă simțul realității; însă este un simț al realității posibile, care ajunge mult mai lent la țel decât simțul posibilităților reale pe care-l dețin cei mai mulți dintre oameni. El vrea, cum s-ar spune, pădurea, ceilalți vor copacii; iar pădurea este ceva greu de exprimat, în timp ce, dimpotrivă, copacii înseamnă atâția și atâția metri cubi de o anumită calitate. Sau poate lucrurile se exprimă mai bine altfel, iar omul cu un simț obișnuit al realității seamănă cu un pește care se întinde după cârligul undiței și nu vede așa, în timp ce omul dotat cu acel simț al realității, care poate fi numit și simțul posibilității, trage așa undiței prin apă și nu are idee dacă la capătul acesteia se află vreoa momeală. Indiferența sa remarcabilă față de viața care ar putea să muște din momeală nu este egalată decât de primjdia de a ajunge să facă doar lucruri cu totul excentrice. Un om nepractic – iar un asemenea om nu numai că pare să fie, ci chiar este astfel – rămâne inefficient și imprezizibil în relațiile sale cu semenii. Va trece la acțiuni care pentru el au un alt înțeles decât pentru ceilalți, dar se liniștește în toate privințele îndată ce le cuprinde într-o idee extraordinară. Pe lângă acestea, în zilele noastre el este departe de a fi consecvent din punct de vedere logic. De exemplu, este posibil ca un delict de pe urma căruia un altul să aibă de suferit lui să i se pară doar o eroare socială pentru care nu criminalul poartă vina, ci alcătuirea societății. Rămâne pe de altă parte să ne întrebăm dacă o palmă pe care o primește el însuși i se va părea o ignominie a societății sau cel puțin ceva la fel de impersonal ca faptul de a fi fost mușcat de un câine; probabil într-un asemenea caz el va întoarce palma primită, apoi va ajunge la concluzia că nu se cădea să facă așa ceva. În sfârșit, dacă altcineva îi ia iubita, în felul în care stau lucrurile în ziua de azi, el nu va ignora cu totul realitatea acestui fapt, pentru a putea să se echilibreze cu ajutorul unui sentiment nou și surprinzător. O asemenea evoluție este pe moment încă în curs, iar pentru individ ea înseamnă deopotrivă o slăbiciune și o forță.

Întrucât posesiunea unor însușiri presupune o anumită plăcere resimțită față de realitatea lor, perspectiva creată ne permite să înțelegem cum cineva care nici față de sine însuși nu dă dovadă că ar avea simțul realității poate pe neașteptate să constate că într-o bună zi ajunge să apară în propriii ochi drept un om fără însușiri.

Omul fără însușiri despre care se relatează aici se numea Ulrich, iar Ulrich – nu este agreabil să continuăm să numim pe numele de botez o persoană pe care o cunoaștem atât de superficial! Însă numele său de familie trebuie menținut sub tăcere din considerație față de tatăl său – își dădu măsura mentalității într-o compunere școlară pe o temă patriotică încă pe vremea când se afla la cumpăna dintre copilărie și adolescență. Patriotismul constituia în Austria un subiect cu totul special. Căci copiii germani învățau pur și simplu să disprețuiască războaiele copiilor austrieci și erau îndemnați să creadă că și copiii francezi erau descendenții unor depravați care o rupeau la fugă cu miile când un infanterist german cu o barbă mare se îndrepta spre ei. Inversând rolurile și făcând înlocuirile necesare, același lucru îl învățau copiii francezi, ruși și englezi care ei înșiși proveneau dintr-una din respectivele tabere ale învingătorilor. Acum copiilor le place să-și dea aere, se dau în vânt după joaca de-a hoții și vardiștii și sunt oricând gata să considere familia Y din strada mare X drept cea mai de seamă familie din lume dacă din întâmplare ei înșiși aparțin acestei familii. Ei sunt așadar ușor de câștigat pentru cauza patriotismului. În Austria însă, lucrurile erau ceva mai complicate. Ce e drept, austriecii au fost victorioși în toate războaiele din istoria lor, dar după cele mai multe din aceste războaie au fost nevoiți să cedeze ceva. Faptul în sine dă de gândit, iar Ulrich scrisese în consecință în compunerea sa despre iubirea de patrie că un adevărat patriot n-ar trebui niciodată să-și considere propria patrie drept cea mai bună, iar acestei propoziții suspecte îi mai adăugase chiar, într-o străfulgerare care i se păruse a fi deosebit de frumoasă, deși fusese mai mult orbit de strălucirea ei decât în stare să vadă ce se petrecea în lumina acesteia, o a doua, în sensul că probabil până și Dumnezeu prefera să vorbească despre lumea sa făcând uz de *coniunctivus potentialis* (*hic dixerit quispiam* – aici ar putea cineva să obiecteze...), căci Dumnezeu creează lumea, iar în vreme ce o creează se gândește că ea ar putea la fel de bine să fie altfel. – Fusese foarte mândru de această frază, dar poate că n-o exprimase într-un mod îndeajuns de inteligibil, căci de aici se iscase o mare agitație și aproape că fusese exmatriculat din școală, chiar dacă până la urmă nu se ajunsese la nici o decizie, pentru că cei în drept nu se putuseră hotărî dacă remarca aceasta excesivă a lui trebuia înțeleasă ca o defăimare a patriei sau ca o blasfemie. Își făcea pe vremea aceea studiile la distinsul gimnaziu al Academiei Theresiene, o școală a odraslelor nobile care furniza cei mai de seamă stâlpi ai societății, iar tatăl său, furios de rușinea pe care i-o provocase această așchie căzută departe de trunchiul familiei, îl expediase pe Ulrich în străinătate, într-o mică școală belgiană, într-un oraș

de care nu prea se auzise, și care, administrată cu eficiență înțeleaptă și negustorească, contra unor costuri modice, număra în rândurile sale o cohortă considerabilă de școlari eșuați prin alte instituții. Acolo Ulrich învățase să-și extindă la dimensiuni internaționale disprețul față de idealurile altora.

De atunci trecuseră șaisprezece sau șaptesprezece ani, așa cum alunecă norii pe bolta cerului. Ulrich nici nu-i regreta și nici nu se mândrea cu ei, privea doar uimit în urmă, acum, în al treizeci și doilea an al vieții sale. Între timp fusese prin diferite locuri, uneori pentru scurtă vreme și în patrie, și pretutindeni se angajase în acțiuni meritorii sau inutile. Am menționat faptul că era matematician și nu trebuie spus mai mult în această privință, căci în respectivul domeniu, dacă nu e cultivat pentru bani, ci din iubire, vine un moment când anii adunându-se par să nu ducă nicăieri. După ce acest moment durase ceva mai multă vreme, Ulrich își amintise că patriei i se atribuie capacitatea tainică de a face ca visurile și înțelesurile să prindă rădăcini și să se dezvolte în mediul lor propriu, iar el se stabili deci în această patrie cu sentimentul unui călător care se așază pe veșnicie pe o bancă, deși bănuiește că se va ridica iarăși într-o clipă.

Pe când își dura casa, cum se spune în Biblie, trăi o experiență pe care la drept vorbind o aștepta cu nerăbdare. Se situa în postura plăcută de a-și impune să-și renoveze din temelii mica sa proprietate ce fusese lăsată în paragină, și anume, după cum avea să-i fie pe plac. Îi stăteau la dispoziție toate principiile, de la o restaurare pură sub aspect stilistic până la o desăvârșită desconsiderare a acestuia; toate stilurile i se ofereau acum spiritului său, de la cel asirian până la cubism. Ce s-ar fi căzut să aleagă? Omul modern se naște într-o clinică și moare în altă clinică; așadar ar trebui să trăiască precum într-o clinică! Această maximă fusese tocmai lansată de un arhitect important, iar un alt reformator al decorațiunilor interioare recomanda pereții glisanți în apartamente pe temeiul că omul trebuie să învețe să trăiască laolaltă în spiritul încrederii în ceilalți oameni și nu are voie să se închidă, făcând opinie separată. Timpurile se schimbaseră, căci așa ceva se întâmplă în fiecare clipă, și o nouă epocă avea nevoie de un nou stil. Spre norocul lui Ulrich, micul castel deținea deja, în starea în care se găsea, trei stiluri supra-puse, astfel că, în fapt, nici nu s-ar fi putut face orice acolo; cu toate acestea el se simțea profund solicitat de răspunderea de a avea să-și organizeze o casă, iar raționamentul „Spune-mi cum locuiești și am să-ți spun cine ești“, pe care îl citise în repetate rânduri în revistele de artă, îi plutea amenințător deasupra capului. După ce studiase amănunțit asemenea reviste ajunsese la concluzia că era preferabil să preia frâiele desăvârșirii propriei personalități și începu să proiecteze viitorul mobilier al casei cu mâna lui. Dar tocmai când imaginase o formă expresivă impozantă îi trecu prin minte că în locul acesteia ar fi putut fi instalată la fel de bine o formulă strict funcțională, zveltă și la